

نوع مقاله: پژوهشی

گونه‌شناسی و گاه‌نگاری یافته‌های سفالی محوطه شاه‌فیروز سیرجان، استان کرمان

زینب افضلی^{۱*}، مژگان خانم‌رادی^۲، علیرضا ابراهیمی ایده‌لو^۳

چکیده

تپه شاه‌فیروز یکی از محوطه‌های شناسایی شده در دشت سیرجان است. این دشت در جنوب شرق ایران و در استان کرمان واقع شده است. طی بررسی باستان‌شناختی صورت گرفته در سال ۱۳۹۷ ه.ش. ۱۲۲ قطعه سفال از سطح محوطه به روش نمونه‌برداری تصادفی برداشت و مطالعه گردید. هدف از این پژوهش گاه‌نگاری و گونه‌شناسی یافته‌های سفالی محوطه شاه‌فیروز است. این پژوهش در پی پاسخ به پرسش‌های زیر است: یافته‌های سفالی این محوطه شامل کدام گونه‌های سفالی است؟ یافته‌های سفالی مورد مطالعه به لحاظ گاه‌نگاری به چه دورانی تعلق دارند؟ با توجه به مقایسه یافته‌های سفالی برهم‌کنش و تعاملات منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای این محوطه با سایر محوطه‌های هم‌جوار و مناطق دوردست چگونه است؟ نتیجه مطالعات نشان داد که یافته‌های سفالی این محوطه شامل سفال‌های بی‌لعب و لعاب‌دار است که به گونه‌های معمولی، شیاردار، بی‌لعب منقوش، لعاب‌دار تک‌رنگ و لعاب‌دار چندرنگ تقسیم می‌شوند. با توجه به مقایسه‌های انجام شده این یافته‌ها به دوران ساسانی، سده‌های اولیه اسلامی و صفوی قابل تاریخ‌گذاری هستند. هم‌گونی یافته‌های سفالی مورد مطالعه با محوطه‌های شهر کهن جیرفت، غبیرا، نرماشیر و دشت سیرجان علاوه بر بهره‌گیری از الگوها و سنت‌های سفال‌گری منطقه‌ای نشان‌دهنده تعاملات فرامنطقه‌ای این محوطه با حوزه‌های فرهنگی غرب، جنوب غرب، شمال شرق ایران و حاشیه خلیج فارس است. پژوهش پیش رو به روش توصیفی-تحلیلی و با استفاده از مطالعات میدانی و منابع کتابخانه‌ای صورت گرفت.

واژه‌های کلیدی: دشت سیرجان، بررسی‌های باستان‌شناسی، محوطه شاه‌فیروز، یافته‌های سفالی، تاریخ‌گذاری.

ارجاع: افضلی ز.، خانم‌رادی م.، ابراهیمی ایده‌لو ع. ۱۴۰۱. گونه‌شناسی و گاه‌نگاری یافته‌های سفالی محوطه شاه‌فیروز سیرجان، استان کرمان. نشریه جستارهای باستان‌شناسی ایران پیش از اسلام. ۷ (۱): ۱۷۷-۱۹۶.

۱- پژوهشگر پسادکتری باستان‌شناسی دوران اسلامی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.
* نویسنده مسئول: z.afzali1@ut.ac.ir

۲- استادیار گروه باستان‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

۳- دانشجوی دکتری باستان‌شناسی دوران اسلامی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۲/۲۶ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۰/۱۱

مقدمه

ایالت کرمان نقش مهمی در ارتباط جنوب غربی و جنوب شرقی ایران داشته است. وجود دشت لوت و خلیج فارس در شمال و جنوب این منطقه، به عنوان دو مانع طبیعی، مسیرهای دسترسی را تا حدود زیادی محدود می‌کنند و این باعث شده است تا کرمان به عنوان گذرگاهی طبیعی اهمیت خاصی میان این مناطق داشته باشد (Pfalzner & Alidadi Soleimani, 2017: 105-106). در این میان دشت سیرجان به دلیل قرار گرفتن در مسیر شاهراه‌های ارتباطی شرق به غرب و شمال به جنوب، نقش مهمی در تحولات سیاسی، اقتصادی و فرهنگی جنوب شرق ایران داشته است. این منطقه در سده‌های اولیه اسلامی یکی از پنج کوره ایالت کرمان بوده و با انتخاب شهر قدیم سیرجان به عنوان کرسی این ایالت اهمیت زیادی یافت. بلاذری سیرجان را کرسی کرمان خوانده و ابن‌خردادبه (۱۳۷۱: ۴۲)، اصطخری (۱۳۷۳: ۱۶۷)، مقدسی (۱۳۸۵: ۶۸۲) و ابن‌حوقل (۱۹۳۸: ۲/۲۶۳) از اهمیت سیرجان، شهرها و راه‌های ارتباطی آن سخن گفته‌اند. این موضوع نشان می‌دهد که منطقه سیرجان در خلال سده‌های اولیه اسلامی مرکز ایالت کرمان بوده و نقش پررنگی در ساختار سیاسی، اقتصادی و فرهنگی ایالت کرمان و جنوب شرق ایران داشته است. در سال ۱۳۹۷ ه.ش. بررسی‌های باستان‌شناسی در قسمت مرکزی دشت سیرجان انجام شد^۱ و طی آن آثاری از دوران تاریخی و اسلامی بررسی و شناسایی شد که محوطه شاه‌فیروز از آن جمله است. در مرکز این محوطه بنایی آجری متعلق به دوره اسلامی روی تپه‌ای طبیعی قرار دارد. از سطح این محوطه ۱۲۲ قطعه سفال شاخص به صورت تصادفی نمونه‌برداری گردید که در این پژوهش به گونه‌شناسی و گاه‌نگاری آن‌ها پرداخته شده است. با مطالعه یافته‌های سفالی علاوه بر شناسایی نسبی دوره یا دوران استقرار در یک محوطه، اطلاعات دیگری همچون ارتباطات تجاری و فرهنگی با مناطق دور و نزدیک، محلی یا غیر محلی بودن سفال‌ها و غیره در اختیار پژوهشگران قرار می‌گیرد؛ بر همین اساس هدف از این پژوهش مطالعه سفال‌های محوطه شاه‌فیروز سیرجان است تا با مقایسه سفال‌های این محوطه با مناطق دیگر به گاه‌نگاری نسبی و گونه‌شناسی این یافته‌ها بپردازیم. پرسش‌های مطرح شده در این پژوهش عبارتند از: یافته‌های سفالی این محوطه شامل کدام گونه‌های سفالی است؟ یافته‌های سفالی مورد مطالعه به لحاظ گاه‌نگاری به چه دورانی تعلق دارند؟ با توجه به مقایسه یافته‌های سفالی برهم‌کنش و تعاملات منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای این محوطه با سایر محوطه‌های هم‌جوار و مناطق دوردست چگونه است؟ پژوهش حاضر به روش توصیفی-تحلیلی و با استفاده از مطالعات میدانی و منابع کتابخانه‌ای انجام گرفت.

پیشینه پژوهش

تاکنون در خصوص گاه‌نگاری بنای آجری موسوم به شاه‌فیروز نظراتی از سوی افشار (افشار، ۱۳۴۵: ۴۳۲)، ورجاوند (ورجاوند، ۱۳۵۱: ۱۳۲)، بیوار و فیهرواری (Bivar and Fehervari, 1975: 181)، وثوقی‌رهبری (وثوقی‌رهبری، ۱۳۷۲: ۱۴۱)، ویلیامسون (Morgan and Leatherby, 1987: 36-37) و حاتمی (حاتمی، ۱۳۷۳: ۴۳ و حاتمی، ۱۳۸۰: ۱۰۰) ارائه شده است. فرهادی نیز نقوش صخره‌ای این محوطه را معرفی کرده است (فرهادی، ۱۳۷۶: ۱۵-۱۷). پس از آن محوطه در سال ۱۳۹۷ ه.ش. دوباره بررسی و بازنگری شد. با توجه به پژوهش‌های صورت گرفته تاکنون در خصوص سفال‌های این محوطه و گاه‌نگاری و دوران استقرار آن پژوهشی صورت نگرفته است.

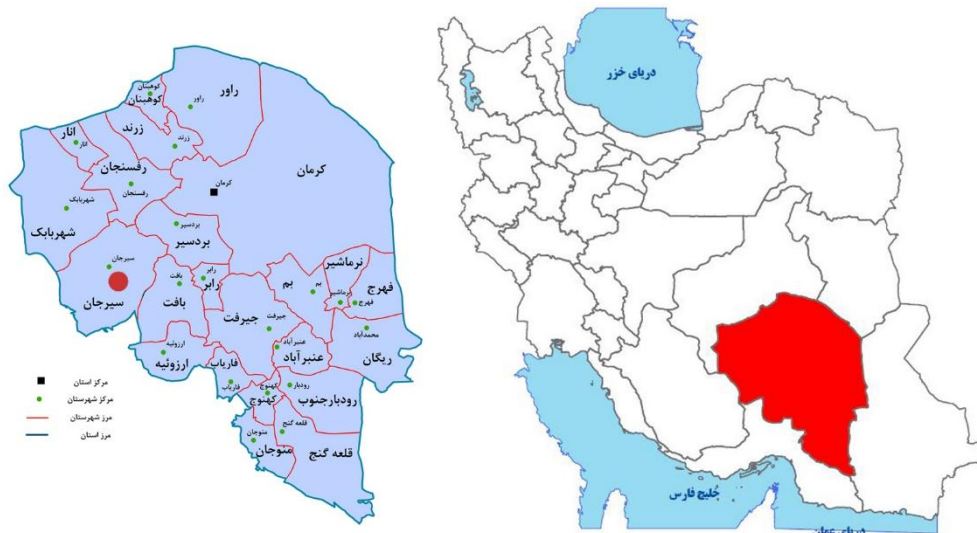
روش پژوهش

این پژوهش به روش توصیفی-تحلیلی و براساس مطالعات میدانی و کتابخانه‌ای به فرجام رسیده است. بدین ترتیب که یافته‌های سفالی به روش تصادفی برداشت شده است و بعد از طراحی و عکاسی این داده‌ها، با استفاده از منابع مکتوب به توصیف و تحلیل پرداخته شده و از طریق روش مقایسه‌ای این یافته‌ها با دیگر مناطق مطابقت داده شده است.

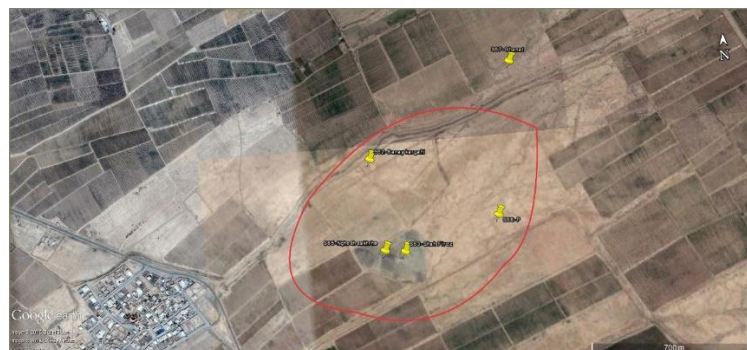
محوطه شاه‌فیروز

محوطه شاه‌فیروز در ۱۴ کیلومتری جنوب شرقی شهر سیرجان و ۱۲۰۰ متری شرق روستای شاه‌آباد قرار دارد (شکل ۱). در مرکز این محوطه، تپه‌ای طبیعی قابل مشاهده است که در جهت شرقی-غربی ۲۸۵ متر طول و در جهت شمالی-جنوبی ۱۲۰ عرض و حدود ۲۰ متر ارتفاع دارد. بر فراز این تپه، بنای گنبدداری قرار دارد که به شماره‌ی ۲۶۶۵ در فهرست آثار ملی ثبت

شده است (عامری و علیدادی‌سلیمانی، ۱۳۷۸: ۷-۸). بنای یاد شده روی بلندترین قسمت صخره با پلان هشت ضلعی ساخته شده است (حاتمی، ۱۳۸۰: ۹۷). در سطح محوطه قطعات زیادی سفال وجود دارد که این پراکندگی سفال در روی صخره و سطوح شیب‌دار آن آغاز و تا شعاع یک کیلومتری زمین‌های اطراف ادامه دارد (شکل ۲ و ۳).

شکل ۱- موقعیت استان کرمان و شهرستان سیرجان در نقشه ایران و حدود تقریبی محوطه شاه‌فیروز در نقشه سیرجان (مرکز آمار ایران)

شکل ۲- موقعیت محوطه و بنای شاه‌فیروز نسبت به روستای شاه‌آباد (نگارندگان، ۱۴۰۱)

شکل ۳- حدود و موقعیت بنای شاه‌فیروز نسبت به زمین‌های کشاورزی اطراف آن (نگارندگان، ۱۴۰۱)

سفال‌های محوطه شاه‌فیروز

در بررسی سطحی محوطه شاه‌فیروز، از تپه و زمین‌های پیرامون تعداد ۱۲۲ قطعه سفال نمونه‌برداری و مطالعه شد. به لحاظ گونه‌شناسی سفال‌ها به گونه‌های بی‌لعب و لعب‌دار تقسیم شدند.

سفال بی‌لعب

سفال‌های بی‌لعب محوطه شاه‌فیروز به دو گونه معمولی و شیاردار تقسیم می‌شود. سفال معمولی گونه‌های خاکستری، نخودی و قرمز- نارنجی را در بر دارد که گونه قرمز- نارنجی با ۶۳/۹ درصد بیشترین و سفال خاکستری با یک درصد کمترین میزان فراوانی را دارند. سفال‌های قرمز- نارنجی به لحاظ نوع قطعه شامل لبه، بدنه، کف، درپوش و دسته می‌شوند که در بافت، کیفیت و نوع آمیزه مشابه هستند. اغلب قطعات سفال گونه قرمز- نارنجی دارای پوشش خارجی به رنگ نخودی هستند؛ با این حال سفالگر برای پوشاندن سطح درونی ظروف از پوششی به رنگ‌های نخودی و نارنجی بهره برده است. سفال این گونه به لحاظ کیفیت ساخت دارای کیفیت متوسطی است؛ خمیره سفال به خوبی ورز داده شده و قطعات بافت متراکمی دارند. با آن که در خمیره همه قطعات از شن ریز برای استحکام‌بخشی استفاده شده است، در برخی قطعات علاوه بر این از شن درشت، ذرات سفیدرنگ و کاه (۵ قطعه) استفاده کرده‌اند. به نظر می‌رسد که سفالگر کاملاً در کنترل حرارت کوره موفق نبوده است و ۱۶ درصد قطعات پخت کافی ندارند. به لحاظ فرم سفال‌ها شامل کوزه، خمره و کاسه است. کوزه‌ها دارای لبه تخت مایل به خارج، لبه چهار پر، لبه ناودانی، نواری، و لبه چهارگوش با نقش‌کنده موج روی لبه است (شکل ۴/ جدول ۱). خمره‌ها شامل خمره بدون گردن با لبه مفتولی، خمره با لبه ضخیم متمایل به خارج، لبه چهارگوش متمایل به داخل و لبه ناودانی است (شکل ۵/ جدول ۲). کاسه‌ها نیز دارای لبه نواری، سه پر، لبه اریب به خارج و لبه ساده است (جدول ۳/ شکل ۶). کف ظروف مسطح و تنها درپوش مکشوفه مسطح با لبه گرد است (جدول ۵/ شکل ۸ و ۹) که با نمونه‌ای از محوطه گندم‌زار ۲ سیمره قابل مقایسه است (پیرانی، ۱۳۹۶: ۲۱۶).

سفال‌های گونه نخودی دارای پوششی هم‌رنگ خمیره هستند و ماده افزودنی به خمیره شن ریز و در تعداد اندکی کاه و شن درشت است. سفال‌ها پخت کافی و بافت متراکمی دارند. این قطعات دارای کیفیت متوسط هستند و ۹۹ درصد قطعات چرخ سازند. به لحاظ فرم سفال‌های گونه معمولی شامل خمره‌هایی با لبه سه پر، لبه گرد ایستاده و کوزه‌های بدون گردن با لبه فتیله‌ای، کوزه‌هایی با لبه کله کبوتری، لبه گرد متمایل به بیرون و لبه تخت است. در میان این مجموعه کاسه‌هایی با لبه گرد شده متمایل به داخل، بدنه کروی که با شیارهای موازی و افقی‌کنده، تزئین شده و همچنین کاسه با لبه گرد متمایل به بیرون و بدنه محدب که با نقوش کنده و موج تزئین شده نیز وجود دارد (جدول ۶/ شکل‌های ۱۰-۱۲).

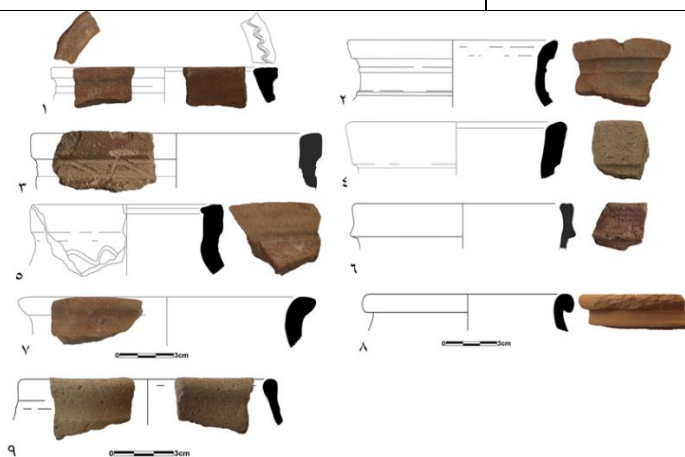
در تزئین سفال‌های گونه معمولی از فناوری‌های افزوده، کنده و فشاری استفاده شده است (جدول ۴ و ۸/ شکل ۷ و ۱۴). در فن افزوده در برخی از قطعات نوار افقی ساده‌ای به زیر لبه افزوده شده است. نقش‌افزوده طنابی خطی از جمله نقوش رایج در دوره ساسانی و اوایل اسلام است که در بین نمونه‌های مجموعه سفالی نیز در زیر لبه یا بدنه ظروف در یک یا دو ردیف اجرا شده است. نقش‌کننده در بین سفال‌های گونه قرمز- نارنجی و نخودی عمومیت بیشتری دارد و شامل شیارهای موازی یا نواری، موج و ردیف‌های مثلثی کنده است که ردیف مثلث‌های کنده در گنگاور (کامبخش‌فرد، ۱۳۸۴: ۱۰۷- تصویر ۲۷) و قصر ابونصر (Whitcomb, 1985: 147) کشف شده که به لحاظ گاه‌نگاری نمونه گنگاور به دوره ساسانی و نمونه قصر ابونصر به اوایل اسلام منتسب شده‌اند. تزئین فشاری نیز به تنهایی یا به همراه نقوش برجسته نواری قابل مشاهده است (جدول ۷). در دوره ساسانی تزئین کنده صرفاً بر سطح بیرونی ظروف ایجاد می‌شد، اما در نمونه‌ای از محوطه شاه‌فیروز در قطعه‌ای از یک کاسه هم در سطح داخلی و هم در سطح بیرونی شیارهای موازی به صورت افقی ایجاد شده است (شکل ۱۲/ شماره ۲).

دومین گونه از سفال‌های شاخص بررسی، سفال گونه شیاردار است که این گونه از گونه‌های سفال شاخص نیمه شرقی ایران است که تولید آن از دوره هخامنشی تا شروع دوره اسلامی تداوم داشته است (موسوی‌حاجی و عطایی، ۱۳۸۹: ۳۲۵ و هرینگ، ۱۳۷۶: ۲۷۰). سفال شیاردار در مناطقی از خراسان (لباف‌خانیکی و دیگران، ۱۴۰۰: ۲۹۴)، سیستان (مهرآفرین و دیگران، ۱۳۹۲) و محوطه‌هایی همچون حاجی‌آباد (Azarnoush, 1994: fig.174) و بیشاپور (امیری، ۱۳۹۱: ۱۵۱) گزارش شده است. در میان نمونه‌های مطالعه شده مجموعه سفالی از محوطه شاه‌فیروز شش قطعه سفال متعلق به این گونه است (جدول ۴/ شکل ۷). این قطعات خمیره‌ای در طیف قرمز- نارنجی و نخودی رنگ دارند که سطوح داخلی و خارجی ظرف با پوشش گلی رقیقی هم‌رنگ خمیره پوشانده شده است. در خمیره از آمیزه شن ریز و به ندرت شن درشت استفاده شده و تمام قطعات دارای پخت کافی هستند. قطعات کیفیت ساخت متوسطی دارند و شیارهای درشت و در دو نمونه شیارهای ظریفی سطح بیرونی ظرف را تزئین کرده است. به دلیل ناقص بودن قطعات نمی‌توان به درستی فرم ظروف را بازسازی کرد، ولی با توجه به آن، هرینگ

معتقد است که این گونه متعلق به کوزه و خمره‌ها بوده است (هرینک، ۱۳۷۶: ۲۳۳) و همچنین با توجه به ضخامت ظروف و مقایسه با نمونه‌های شناخته شده، می‌توان آن‌ها را از لحاظ نوع فرم ظروف به خمره‌ها و کوزه‌ها نسبت داد. به طور کلی سفال گونه شیاردار به چهار دسته شیاردار با پوشش گلی، شیاردار با نقش‌کنده، شیاردار با تزئین نقاشی و شیاردار داغدار تقسیم‌بندی شده (مهرآفرین و دیگران، ۱۳۹۲: ۵-۶) که نمونه‌های محوطه شاه‌فیروز در دسته شیاردار با پوشش گلی قرار می‌گیرند. به لحاظ گاه‌نگاری نمی‌توان به طور دقیق این گونه را در شاه‌فیروز به دوره خاصی نسبت داد؛ زیرا سفال‌ها در لایه کشف نشده و با وجود انتساب این گونه به دوره هخامنشی تا اسلامی تاریخ‌گذاری آن به هر کدام از این دوره‌ها با احتمال همراه است.

جدول ۱- مقایسه و گاه‌نگاری سفال‌های بی‌لعب: گونه قرمز- نارنجی، کوزه‌ها (نگارندگان: ۱۴۰۱)

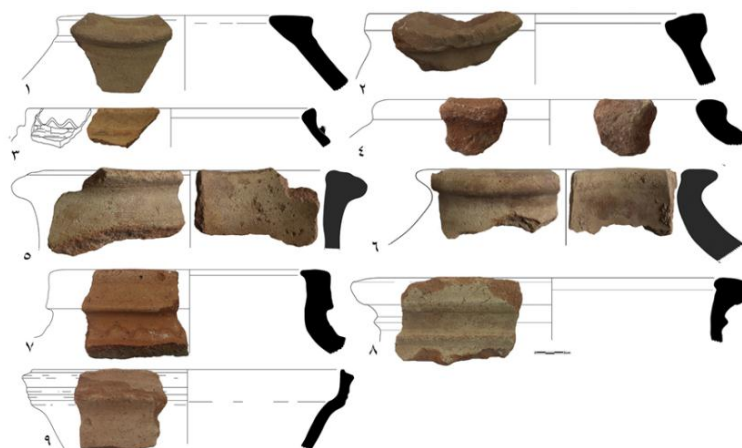
شماره	گونه	محل مقایسه	منبع	گاه‌نگاری
۱	قرمز- نارنجی	بردسیر	(خسروزاده و عالی، ۱۳۸۴: ۱۷۰ طرح ۵-۱)	ساسانی
۲	قرمز- نارنجی	فاریاب، سیرم‌شاه، تخت‌سلیمان	(احتشامی، ۱۳۹۶: ۸۰؛ محمدی‌فر و طهماسبی، ۱۳۹۳: ۱۳۸، ت ۵ و Shnyder, 1975: Abb)	ساسانی
۳	قرمز- نارنجی	-	-	ساسانی
۴	قرمز- نارنجی	فارسان، مرو	(حبیبی و حیدری باباکمال، ۱۳۹۳: ۱۰۱-۱۰۲ و Puschnigg, 2006: 175)	ساسانی
۵	قرمز- نارنجی	حاجی‌آباد	(Azarnoush, 1994: fig. 180.8 No. C)	ساسانی
۶	قرمز- نارنجی	فارسان	(Khosrowzadeh, 2006: fig. 8.5)	ساسانی
۷	قرمز- نارنجی	فارسان، قصرابونصر	(خسروزاده، ۱۳۹۳: ۴-۸۳ و Whitcomb, 1985: fig. 19)	ساسانی
۸	قرمز- نارنجی	تورنگ تپه، دماوند	(Lecomte, 1987: pl. 47-8 و نعمتی، ۱۳۹۰: ۸۴، لوح ۱۹)	ساسانی
۹	قرمز- نارنجی	میاناب	(خسروزاده و عالی، ۱۳۸۵: ۲۸۱-۲۸۲ طرح ۱۶-۶۳)	ساسانی

شکل ۴ - سفال‌های بی‌لعب: گونه قرمز- نارنجی، کوزه‌ها (نگارندگان: ۱۴۰۱)

جدول ۲- مقایسه و گاه‌نگاری سفال‌های بی‌لعب: گونه قرمز- نارنجی، خمره‌ها (نگارندگان: ۱۴۰۱)

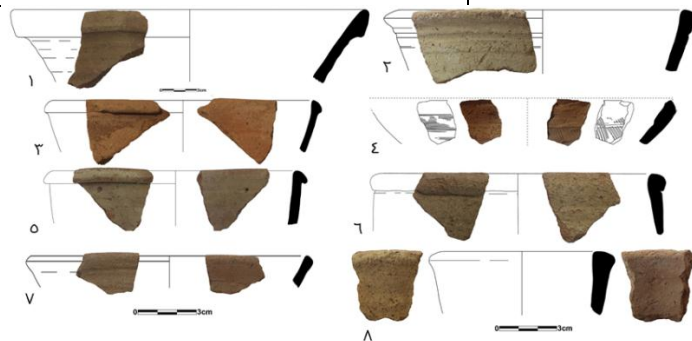
شماره	گونه	محل مقایسه	منبع	گاه‌نگاری
۱	قرمز- نارنجی	نهندان، گوریه	(لباف‌خانیکی و دیگران، ۱۴۰۰: شکل ۱۳- ۱۸ و باغ شیخی، ۱۵۱:۱۴۰۰)	ساسانی
۲	قرمز- نارنجی	میاناب، حاجی‌آباد	(خسروزاده و عالی، ۱۳۸۵: ۲۸۵ طرح ۸-۶۵ و Azarnoush, 1994: fig.180.8 No. C)	ساسانی
۳	قرمز- نارنجی	-	-	ساسانی
۴	قرمز- نارنجی	میاناب، نهندان، دهلران	(خسروزاده و عالی، ۱۳۸۵: ۲۸۵ طرح ۱-۶۵ و لباف‌خانیکی و دیگران، ۱۴۰۰: ش ۸- ۱۰ و خانمرادی، ۱۳۹۹، ۱۲۴ طرح ۱-۳)	ساسانی
۵	قرمز- نارنجی	-	-	ساسانی
۶	قرمز- نارنجی	تپه‌یحیی	(Lamber and Karlosky, 1970:10-fig.A)	ساسانی
۷	قرمز- نارنجی	تل قلعه اسطور	(افضلی و دیگران، زیر چاپ: شکل ۷۵)	ساسانی
۸	قرمز- نارنجی	ملیان	(Alden, 1978: 83-fig.6: 5)	ساسانی
۹	قرمز- نارنجی	ممسنی، شهر قدیم سیرجان	(Potts and Roustaei, 2006: 697:MSP1182 و افضلی، ۱۳۹۸: ۳۴۵)	ساسانی

شکل ۵- سفال‌های بی‌لعب: گونه قرمز- نارنجی، خمره‌ها (نگارندگان: ۱۴۰۱)

جدول ۳- مقایسه و گاه‌نگاری سفال‌های بی‌عاب: گونه قرمز- نارنجی، فرم کاسه‌ها (نگارندگان: ۱۴۰۱)

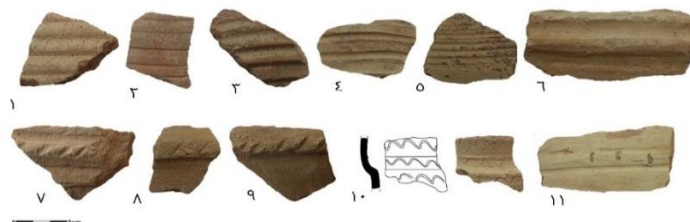
شماره	گونه	محل مقایسه	منبع	گاه‌نگاری
۱	قرمز- نارنجی	میاناب، ملیان	(خسروزاده و عالی، ۱۳۸۵: ۲۶۹- طرح ۳-۵۸ و Alden, 1978: fig. 6.22)	ساسانی
۲	قرمز- نارنجی	قلعه یزدگرد، شیرکوه، تورنگ‌تپه	(Keall and Keall, 1980: fig. 8-15؛ باغ‌شیخی و دیگران، ۱۳۹۸: ۹۹-۱۱۶ و Lecomte, 1987: pl. 42-6)	ساسانی
۳	قرمز- نارنجی	تورنگ‌تپه، فاریاب	(Lecomte, 1987: pl. 47-11 و احتشامی، ۱۳۹۶: ۵۹-۱۷)	ساسانی
۴	قرمز- نارنجی	-	-	ساسانی
۵	قرمز- نارنجی	چال ترخان، قصر ابونصر، میاناب	(Whitcomb, 1985: 141- fig 52؛ Kleiss, 1987: Abb. 87؛ خسروزاده و عالی، ۱۳۸۵، ۲۷۹- طرح ۹-۶۲)	ساسانی
۶	قرمز- نارنجی	فاریاب، سنقر	(احتشامی، ۱۳۹۶: ۸۰-۶ و حیدریان و دیگران، ۱۳۸۵: ۱۶۶- ش ۴-۱۰)	ساسانی
۷	قرمز- نارنجی	میاناب، ملیان	(خسروزاده و عالی، ۱۳۸۵: ۲۶۱- طرح ۱-۵۴ و Alden, 1978: fig. 6.26)	ساسانی
۸	قرمز- نارنجی	تورنگ‌تپه، ماهورسیاه	(Lecomte, 1987: pl. 47-12 و هژبری، ۱۳۸۰: ۱۸۸)	ساسانی

شکل ۶- سفال‌های بی‌عاب: گونه قرمز- نارنجی، کاسه‌ها (نگارندگان: ۱۴۰۱)

جدول ۴- مقایسه گاه‌نگاری گونه قرمز- نارنجی منقوش و شیاردار (نگارندگان: ۱۴۰۱)

شماره	گونه	محل مقایسه	منبع	گاه‌نگاری
۱	شیاردار	نهبندان، سیستان	(لباف‌خانیکی و دیگران، ۱۴۰۰: ۳۰۱- ش ۴-۷ و مهرآفرین و دیگران، ۱۳۹۲: ۹ ش ۱)	اشکانی- ساسانی
۲	شیاردار	سیستان، نهبندان	(مهرآفرین و دیگران، ۱۳۹۲: ۹ و لباف‌خانیکی و دیگران، ۱۴۰۰: ۳۰۱، ش ۶-۷)	اشکانی- ساسانی
۳	شیاردار	قصر ابونصر، نهبندان	(Whitcomb, 1985: 117 و لباف‌خانیکی و دیگران، ۱۴۰۰: ۳۰۲- ش ۲-۸)	ساسانی
۴	شیاردار	-	-	-
۵	شیاردار	-	-	-
۶	شیاردار	شیرکوه، تل‌قلعه اسطور	(افضلی و همکاران، ۱۳۹۸: ش ۲۴)	ساسانی- اوایل اسلامی
۷-۹	طنابی	قصر ابونصر	(Whitcomb, 1985: 149)	ساسانی- اوایل اسلامی
۱۰	نقش‌کنده	قصر ابونصر	(Whitcomb, 1985: 149)	ساسانی- اوایل اسلامی
۱۱	نقش‌کنده	شهر قدیم سیرجان	(افضلی، ۱۳۹۸: ۳۵۴)	ساسانی- اوایل اسلامی

شکل ۷- سفال‌های گونه قرمز- نارنجی (منقوش و شیاردار) (نگارندگان: ۱۴۰۱)

جدول ۵- فرم کف، درپوش و دسته سفال‌های بی‌لعب گونه قرمز- نارنجی (نگارندگان، ۱۴۰۱)

شماره	گونه	محل مقایسه	منبع	گاه‌نگاری
۱	کف	سیرم‌شاه	(محمدی‌فر و طهماسبی، ۱۳۹۴: ۱۴۴)	ساسانی
۲	کف	سیرم‌شاه- فاریاب	(محمدی‌فر و طهماسبی، ۱۳۹۳: ۱۴۴ و احتشامی، ۱۳۹۶: ۶۱-ش ۵۰)	ساسانی
۱	درپوش	گندمزار ۲ سیمره	(پیرانی، ۱۳۹۶: ۲۱۶، تصویر ۹)	ساسانی
۲	دسته	شهر قدیم سیرجان	(افضلی، ۱۳۹۸: ۳۵۲، تصویر ۶، شماره ۸)	ساسانی- اسلامی

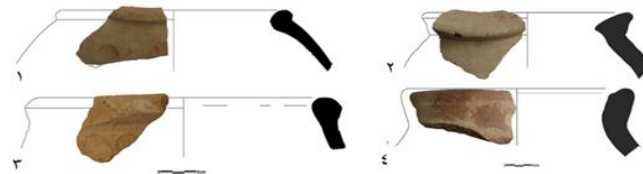
شکل ۸- دو نمونه کف سفال‌های گونه قرمز - نارنجی (نگارندگان، ۱۴۰۱)

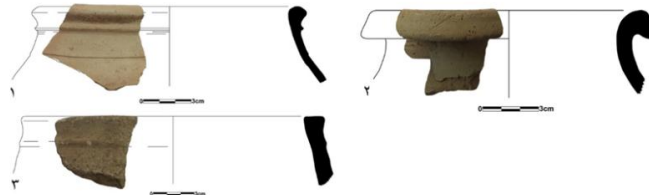
شکل ۹- درپوش و دسته از سفال‌های گونه قرمز - نارنجی (نگارندگان، ۱۴۰۱)

جدول ۶- گاه‌نگاری سفال‌های بی‌لعب: گونه نخودی و خاکستری (نگارندگان، ۱۴۰۱)

ردیف	شماره	گونه	محل مقایسه	منبع	گاه‌نگاری
۱	۱	نخودی	تورنگ‌تپه، تپه یحیی - عمان	(Lamberg and Karlovsky, 1970: fig.3:9, Lecomte, 1987: pl.46 and Decardi, 1975: fig.8:15)	ساسانی
۲	۲	نخودی	جنوب ایران	(Priestman, 2013: fig.18-32)	ساسانی
۳	۳	نخودی	قلعه ایرج	(موسوی‌نیا و نعمتی، ۱۳۹۵: ۲۰۶)	ساسانی
۴	۴	نخودی	تورنگ‌تپه، تپه یحیی، جنوب ایران	(Lamberg and Karlovsky, 1970: fig.8-O, Lecomte, 1987: pl.47 and Priestman, 2013: 481-fig.g-i)	ساسانی
۵	۱	نخودی	خراسان	(لباف‌خانیکی، ۱۳۸۷: ۱۷۱-ش ۵-۸)	ساسانی
۶	۲	نخودی	کوش، دشت دامغان	(Trinkaus, 1986: Fig.20.6 and Kennet, 2002: fig.4-36)	ساسانی
۷	۳	نخودی	فاریاب، دشت سیرجان	(احتشامی، ۱۳۹۶: ۵۹-ش ۲۹ و افضلی، ۱۳۹۸: ۳۵۶-ش ۶)	ساسانی
۸	۱	نخودی	سامرا	(Northedge and Fulkner, 1987: fig-10)	ساسانی
۹	۲	نخودی	میانب، سنقر	(عالی و خسروزاده، ۱۳۸۴: ۲۶۷-ش ۷)	ساسانی
۱۰	۱	خاکستری	گوریه	(باغ‌شیخی، ۱۴۰۰: ۱۳۹-ش ۳)	ساسانی
۱۱	۲	خاکستری	-	-	ساسانی

شکل ۱۰- سفال‌های بی‌لعب: گونه نخودی، خمره (نگارندگان: ۱۴۰۱)

شکل ۱۱- سفال‌های بی‌لعب: گونه نخودی، کوزه (نگارندگان: ۱۴۰۱)

شکل ۱۲- سفال‌های بی‌لعب: گونه نخودی، کاسه (نگارندگان: ۱۴۰۱)

شکل ۱۳- سفال‌های بی‌لعب: گونه خاکستری، کوزه (نگارندگان: ۱۴۰۱)

جدول ۷. گاه‌نگاری سفال‌های گونه نخودی منقوش، بدنه‌ها (نگارندگان: ۱۴۰۱)

شماره	گونه	محل مقایسه	منبع	گاه‌نگاری
۱	نخودی (افزوده)	شهر قدیم سیرجان	(افضلی، ۱۳۹۸: ۳۵۴)	ساسانی
۲	نخودی (نقش‌کنده)	حاجی آباد، یزد	(Azarnoush, 1994: no.d) و کاظم‌نژند، ۱۳۸۸: ۱۸۷	ساسانی- اوایل اسلام
۳	نخودی (افزوده)	تل قلعه اسطور	(افضلی و همکاران، ۱۳۹۸: ش ۱۶)	ساسانی
۴	نخودی (افزوده)	-	-	ساسانی
۵	نخودی (افزوده)	سیرم‌شاه	(محمدی‌فر و طهماسبی، ۱۳۹۳: ۱۷۴-ت ۳۶)	ساسانی
۶	نخودی (نقش‌کنده)	یزد، عسکر مکر	(کاظم‌نژند، ۱۳۸۸: ۱۸۲ و عطایی، ۱۳۹۵: لوحه ۱۱ ش ۸)	ساسانی- اوایل اسلام
۷	نخودی (فشاری)	شهر قدیم سیرجان، غبیرا، کنگاور	(افضلی، ۱۳۹۸: ۴۱۳؛ Bivar et al. 2000, 437 و کامبخش‌فرد، ۱۳۸۴: ۱۰۶)	سده‌های اولیه اسلامی
۸	نخودی (فشاری، کنده)	شهر قدیم سیرجان	(افضلی، ۱۳۹۸: ۳۵۵)	سده‌های اولیه اسلامی
۹	نخودی (نقش‌کنده)	-	-	سده‌های اولیه اسلامی
۱۰	نخودی (نقش‌کنده)	یزد، سیستان	(کاظم‌نژند، ۱۳۸۸: ۱۸۱ و موسوی‌حاجی و عطایی، ۱۳۸۹: ۲۹۳-ش ۱۷)	ساسانی- اوایل اسلام
۱۱	نخودی (نقش‌کنده)	غبیرا، جیرفت، یزد	(Bivar et al. 2000: 435؛ چوبک، ۱۳۹۰: ۱۰۲ و کاظم‌نژند، ۱۳۸۸: ۱۷۸)	سده‌های اولیه اسلامی
۱۲	نخودی (نقش‌کنده)	کنگاور، قصر ابونصر	(Whitcomb, 1985: 147؛ کامبخش‌فرد، ۱۳۸۴: ۱۰۷-تصویر ۲۷)	ساسانی- اوایل اسلام
۱۳	نخودی (نقش‌کنده)	حاجی آباد، عسکر مکر	(Azarnoush, 1994: fig.180, no.z) و عطایی، ۱۳۹۵: ۱۱۵-ش ۹)	ساسانی- اوایل اسلام
۱۴	نخودی (نقش‌کنده)	سیرم‌شاه، تل قلعه اسطور	(محمدی‌فر و طهماسبی، ۱۳۹۳: ۱۴۶ و افضلی و همکاران، ۱۳۹۸: ش ۲۳)	ساسانی- اوایل اسلام

شکل ۱۴- سفال‌های گونه نخودی منقوش، بدنه‌ها (نگارندگان: ۱۴۰۱)

سفال‌های لعاب‌دار

در مجموعه سفال‌های محوطه شاه‌فیروز سیرجان تعداد ۳۳ قطعه سفال لعاب‌دار وجود دارد که شامل گونه‌های لعاب‌دار تک-رنگ ساده و منقوش، سفال گلابه‌ای، اسگرافیاتو، لعاب پاشیده و آبی و سفید است.

سفال لعاب‌دار تک‌رنگ

سفال‌های گونه‌ی لعاب‌دار تک‌رنگ این مجموعه به دو گروه سفال‌های تک‌رنگ ساده و تک‌رنگ منقوش تقسیم می‌شوند.

الف) سفال لعاب‌دار تک‌رنگ ساده

سفال‌های این گونه دارای لعاب در طیف رنگ‌های سبز، آبی، فیروزه‌ای، قهوه‌ای و زرد است که اکثراً دو طرف ظرف را پوشانده‌اند. این سفال‌ها دارای خمیره رُسی نخودی و قرمز رنگ با آمیزه شن‌ریز، ماسه یا ماسه بادی و چرخ‌ساز هستند و کیفیت ساخت متوسط تا ظریفی دارند. سفال‌های گونه تک‌رنگ شباهت بسیار زیادی به سفال‌های محوطه شهر قدیم سیرجان دارد که به لحاظ تاریخ‌گذاری و مقایسه با محوطه‌های دشت سیرجان و محوطه‌های سایر مناطق (جدول ۸/ شکل ۱۵) می‌توان این سفال‌ها را به دوره ساسانی تا سده ۶ ه.ق تاریخ‌گذاری کرد.

ب) سفال لعاب‌دار تک‌رنگ با نقوش کنده و افزوده

این گونه شامل پنج قطعه سفال دارای لعابی به رنگ سبز و یک قطعه با لعاب سبز-آبی است و همه قطعات چرخ‌ساز هستند. سفال‌ها دارای خمیره رُسی نخودی با آمیزه ماسه و کیفیت پخت نسبتاً خوبی دارند. در نیمی از سفال‌ها دو سطح سفال لعاب داده شده و در نیمی دیگر سطح بیرونی لعاب تک‌رنگ دارند. دو قطعه (جدول ۸/ شکل ۱۵- شماره‌های ۱۶-۱۷) با نقش‌افزوده و سایر قطعات با نقش‌کنده تزیین شده‌اند. نقوش کنده شامل مثلث‌های کنده، نقوش موازی، موج و برگی است. در بین سفال‌ها یک قطعه سفال معروف به گونه سبز-آبی با نقش‌کنده خطوط موازی (شکل ۱۵/ شماره ۱۴) و ۳ قطعه با لعاب یک رنگ ساده وجود دارد (شکل ۱۵/ شماره‌های ۳، ۶ و ۱۹). برخی این گونه را با نام گونه‌ی عرب-ساسانی معرفی کرده‌اند و ساخت آن را از دوره‌ی ساسانی تا سده‌های اولیه اسلامی دانسته‌اند (چوبک، ۱۳۹۱: ۹۱-۱۰۵ و Priestman, 2011: 693, pl. 66-64). بنابراین این قطعه‌ها بر اساس مقایسه‌های صورت گرفته (جدول ۸) به دوره‌ی ساسانی تا سده‌های اولیه اسلامی تاریخ‌گذاری شد.

جدول ۸- گاه‌نگاری سفال‌های لعاب‌دار تک‌رنگ ساده و منقوش (نگارندگان: ۱۴۰۰)

شماره	گونه	محل مقایسه	منبع	گاه‌نگاری
۱	نقش‌کنده	استخر، جنوب ایران، سیراف	(امیری، ۱۳۹۱: ۱۵۳؛ Priestman, 2005: 258 و اسمعیلی‌جلودار، ۲۱۴-طرح ۴-ش ۳)	سده‌های اولیه اسلامی
۲	نقش‌کنده	شهر قدیم سیرجان	(افضلی، ۱۳۹۸: ۳۵۱)	سده ۲-۵ ه.ق
۳-۶-۱۹	سبز-آبی	جنوب ایران، سیراف	(Priestman, 2013: 555-556-6)	ساسانی-اوایل اسلامی
۴-۵	تک‌رنگ آبی	جیرفت، یزد، شیرکوه نایین	(چوبک، ۱۳۹۲: ۱۰۵؛ کاظم‌نژند، ۱۳۸۸: ۲۰۶ و باغ‌شیخی و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۰۱)	ساسانی-اوایل اسلام
۷-۸-۹	فیروزه‌ای خمیره رسی	سرمشهد، نیریز، یزد	(امیری، ۱۳۹۱: ۱۱۴؛ مرادی و کریمیان، ۱۳۹۹: ۲۸۹ و کاظم‌نژند، ۱۳۸۸: ۲۰۷)	ساسانی-سده‌های اولیه اسلامی
۱۰	سبز	یزد، نیک‌شهر	(کاظم‌نژند، ۱۳۸۸: ۲۳۰ و زور، ۱۳۹۱: ۲۳۰)	سده‌های اولیه اسلامی
۱۱	سبز	نیریز، یزد، شیرکوه نایین	(مرادی و کریمیان، ۱۳۹۹: ۲۸۹؛ کاظم‌نژند، ۱۳۸۸: ۲۲۱ و باغ‌شیخی و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۰۱)	ساسانی-سده‌های اولیه اسلامی
۱۲	زرد	نیک‌شهر، یزد	(زور، ۱۳۹۱: ۲۳۱ و کاظم‌نژند، ۱۳۸۸: ۲۴۴)	سده ۲-۵ ه.ق
۱۳-۱۸	قهوه‌ای	سیرجان، بلقیس، یزد	(افضلی، ۱۳۹۸: ۳۶۱؛ کمال‌هاشمی، ۲۵۹-ش ۱۸۲ و کاظم‌نژند، ۱۳۸۸: ۲۳۹-۲۴۱)	سده ۳-۶ ه.ق
۱۴	سبز-آبی	جیرفت، نرماشیر، سیراف، بلقیس	(چوبک، ۱۳۹۲: ۱۰۵؛ امیرحاجلو و سقایی، ۱۳۹۷: ۲۱۴؛ Priestman, 2013: 693 و کمال‌هاشمی، ۱۳۹۰: ۱۹۸)	ساسانی-اوایل اسلام
۱۵	نقش‌کنده	عسکرمکرم، سیراف	(عطایی، ۱۳۹۵: لوحه ۳۳-ش ۱ و اسمعیلی-جلودار، ۱۳۹۵: ۲۵۱-طرح ۱-ش ۱)	سده‌های اولیه اسلامی
۱۶	نقش‌افزوده	-	-	سده‌های اولیه اسلامی
۱۷	نقش‌افزوده	شهر قدیم سیرجان	(افضلی، ۱۳۹۸: ۴۱۶)	اوایل اسلامی

شکل ۱۵- سفال‌های لعاب‌دار تک‌رنگ ساده و منقوش (نگارندگان، ۱۴۰۱)

سفال‌های لعاب‌دار چندرنگ منقوش

در مجموعه‌ی سفال‌های مطالعه شده ۱۴ قطعه سفال لعاب‌دار چندرنگ منقوش وجود دارد که شامل گونه‌های گلابه‌ای، اسگرافیاتو، لعاب‌پاشیده و آبی و سفید می‌شوند. این سفال‌ها کیفیت ساخت خوبی دارند و با نقوش هندسی، گیاهی و کتیبه‌ای تزیین شده‌اند. فرم این سفال‌ها اکثراً ظروف دهانه باز از جمله کاسه، پیاله، بشقاب و کوزه است (جدول ۹/ شکل ۱۶).

الف) سفال گلابه‌ای

طی بررسی سطحی محوطه ۵ قطعه سفال گونه‌ی سفال گلابه‌ای به‌دست آمد که دارای خمیره رُسی نخودی بوده و آمیزه ماسه بادی دارند. کلیه قطعات چرخ‌ساز و کیفیت ساخت خوبی دارند. سفال‌ها با نقوش هندسی و گیاهی تزیین شده‌اند که نقش سفید در گلابه قرمز تیره (شماره ۱)، نقش سیاه در گلابه سبز (شماره ۲)، نقش سبز و قرمز در گلابه قهوه‌ای (شماره ۳)، نقش سیاه در گلابه‌ی زرد (شماره ۴) و نقش قهوه‌ای در زمینه نخودی (شماره ۵) تزیین شده‌اند (جدول ۹/ شکل ۱۶-ش ۵-۱). مورگان و لیسربای تولید این گونه‌ی سفال در منطقه سیرجان را به سده‌های چهارم و پنجم ه.ق نسبت داده‌اند (Morgan and Leatherby 1987: 52, 56-73, 111-130, Fig. 1-22). شهر قدیم سیرجان یکی از مراکز تولید سفال گونه‌ی گلابه‌ای در منطقه بوده است (افضلی، ۱۳۹۸: ۳۶۵-۳۶۷)، بنابراین با توجه به شباهت بسیار سفال‌های دو محوطه، گمان می‌رود سفال‌های محوطه شاه‌فیروز در شهر قدیم سیرجان تولید شده باشند، همچنین با توجه به شباهت این سفال‌ها به سفال‌های مجموعه ویلیامسون (Priestman, 2005: 247, 406, Pl. 114)، شهر کهن جیرفت (چوبک، ۱۳۹۱: ۱۰۵)، غُبیرا (Bivar et al. 2000: 135-137, Pl. 84 و سیستان (موسوی‌حاجی و عطایی ۱۳۸۹: ۱۰۸) سده‌های ۳ تا ۶ ه.ق تاریخ‌گذاری می‌شوند.

ب) سفال اسگرافیاتو

در مجموعه سفالی محوطه شاه‌فیروز ۵ قطعه سفال گونه‌ی اسگرافیاتو با خمیره‌ی نخودی و قرمز وجود دارد. این گونه‌ی سفالی به دو گروه تک‌رنگ زرد و سبز (شکل ۱۶/ شماره‌های ۶ و ۷) و چندرنگ که با رنگ‌های سبز، زرد، سفید و قهوه‌ای تزیین شده‌اند، قابل تفکیک است (شکل ۱۶/ شماره‌های ۸ و ۹ و ۱۲). در همه‌ی نمونه‌ها به جز شماره ۱۲ تنها یک سطح لعاب‌دهی شده است. نقوش به صورت خطوط بسیار نازک خطی در زیر لعاب در سطح ظروف اجرا و در نوع اسگرافیاتو با لعاب‌پاشیده بعد از نقش اندازی لعاب‌دهی شده است. این سفال‌ها کاملاً با سفال‌های شهر قدیم سیرجان که از این گونه به فراوانی در این محوطه تولید می‌شده، قابل مقایسه است. علاوه بر آن این سفال‌ها با نمونه‌های شهر کهن جیرفت (چوبک، ۱۳۹۱: ۹۲)، غُبیرا (Bivar et al, 2000: 138-140)، جنوب ایران (Priestman, 2011: 581-59) و سیراف (Whitehouse 1979: 58 & Whitehouse 1968: 15, 1d) قابل مقایسه هستند (جدول ۹).

ج) سفال با لعاب‌پاشیده

در مجموعه سفال‌های محوطه شاه‌فیروز ۴ قطعه سفال گونه‌ی لعاب‌پاشیده با خمیره‌ی رُسی نخودی رنگ وجود دارد که با لعاب‌هایی به رنگ‌های زرد، سبز، قهوه‌ای و طرح‌های خطی یا لکه‌ای تزیین شده‌اند (شکل ۱۶/ شماره‌های ۱۰-۱۱-۱۳-۱۴). این سفال‌ها با سفال‌های لعاب‌پاشیده تولیدی شهر قدیم سیرجان (Morgan and Leatherby, 1987: 140-52)، نمونه‌های شهر کهن جیرفت (چوبک ۱۳۹۱: ۹۲-۱۰۷)، سیراف (Whitehouse 1979: 52-59)، غُبیرا (Bivar et al. 2000: 130-131 396)، دشت نیریز (مرادی و کریمیان، ۱۳۹۹: ۲۹۰) و نیشابور (Wilkinson, 1973) قابل مقایسه هستند (جدول ۹).

جدول ۹- گاه‌نگاری سفال‌های لعابدار تک‌رنگ اسگرافیاتو و چندرنگ منقوش (نگارندگان: ۱۴۰۰)

شماره	گونه	محل مقایسه	منبع	گاه‌نگاری
۱	گلابه‌ای	جیرفت، شهر قدیم سیرجان	(چوبک، ۱۳۹۲: ۱۰۵ و افضلی، ۱۳۹۸: ۲۶۴)	سده ۳-۵ ه.ق
۲	گلابه‌ای	جیرفت، سیستان	(چوبک، ۱۳۹۲: ۱۰۵ و موسوی‌حاجی و عطایی، ۱۳۸۹: لوحه ۴۷- ش ۷۸)	سده ۳-۶ ه.ق
	گلابه‌ای	جنوب ایران	(Priestman, 2013: 599, 700)	سده ۳-۶ ه.ق
۴	گلابه‌ای	جیرفت، غبیرا، یزد	(چوبک، ۱۳۹۲: ۱۰۶؛ Bivar et al. 2000, 400 و کاظم‌نژند، ۱۳۸۸: ۲۴۵)	سده ۳-۵ ه.ق
۵	گلابه‌ای	جنوب ایران	(Priestman, 2013: 601, 700)	سده ۳-۶ ه.ق
۶	اسگرافیاتو	چابهار، شهر قدیم سیرجان، راس الخیمه، جنوب ایران	(زور، ۱۳۹۱: ۲۳۴، ش ۱۹۹؛ افضلی، ۱۳۹۸: ۳۶۹؛ Kennet, 2004: 174 و Priestman, 2013: 582, 697)	سده ۳-۵ ه.ق
۷	اسگرافیاتو	فیروزآباد، نیشابور، عسکر مکر، جنوب ایران	(کریمیان و منتظرظهوری، ۱۳۹۸: ۴۰۷ طرح ۱۳؛ Wilkinson, 1973: fig 15-74؛ عطایی، ۱۳۹۵: ۲۴۲، لوحه ۳۷ ش ۳ و Priestman, 2013: 593, 699)	سده ۳-۵ ه.ق
۸	اسگرافیاتو	نیشابور، راس الخیمه، شهر قدیم سیرجان	(Kennet 1997: 292-؛ Wilkinson, 1973: 77, fig 24) 293, Fig. 9 و افضلی، ۱۳۹۸: ۳۶۸)	سده ۳-۵ ه.ق
۹	اسگرافیاتو	جیرفت، دشت نرماشیر، یزد، نیک‌شهر، نیشابور	(چوبک، ۱۳۹۲: ۱۰۷؛ امیرحاجلو و سقایی، ۱۳۹۷: ۲۱۵؛ کاظم- نژند، ۱۳۸۸: ۲۵۴؛ زور، ۱۳۹۱: ۲۳۵ و Wilkinson, 1973: 82)	سده ۳-۶ ه.ق
۱۰	لعاب‌پاشیده	یزد	(کاظم‌نژند، ۱۳۸۸: ۲۵۲-۲۵۴)	سده ۳-۵ ه.ق
۱۱	لعاب‌پاشیده	جیرفت، استخر، جنوب ایران	(چوبک، ۱۳۹۲: ۱۰۷؛ امیری، ۱۳۹۱: ۱۳۵-۱۳۳ و Priestman, 2013: 697-576)	سده ۳-۵ ه.ق
۱۳	لعاب‌پاشیده	جیرفت، قصرابونصر	(چوبک، ۱۳۹۲: ۱۰۷ و Whitcomb, 1985: 83)	سده ۳-۵ ه.ق
۱۴	لعاب‌پاشیده	جیرفت، یزد	(چوبک، ۱۳۹۲: ۱۰۷ و کاظم‌نژند، ۱۳۸۸: ۲۵۳)	سده ۳-۵ ه.ق

شکل ۱۶- سفال‌های تک‌رنگ اسگرافیاتو و لعابدار چندرنگ (نگارندگان: ۱۴۰۱)

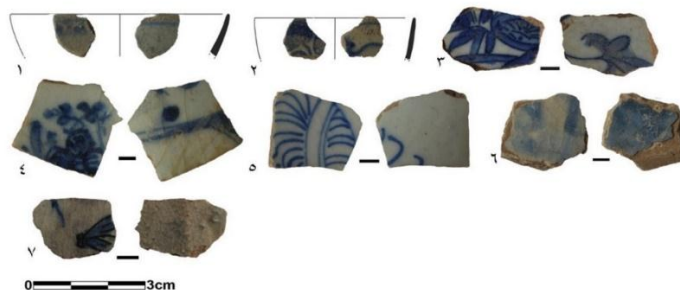
د) سفال گونه‌ی آبی‌وسفید

۷ قطعه سفال به گونه آبی‌وسفید تعلق دارد که دارای خمیره شبه‌چینی هستند. نقوش گیاهی و هندسی در دو طرف سفال به رنگ آبی روشن یا تیره در زیر لعاب شفاف ایجاد شده است (شکل ۱۷). این سفال‌ها به نمونه‌های همچون محوطه باغ‌بمید

سیرجان، غُبیرا (Bivar et al. 2000: 162-163) و بافت تاریخی یزد (کاظم‌نژند، ۱۳۸۸: ۲۸۴-۲۸۹ و میرخلیلی، ۱۳۹۰: ۳۰۶-۳۲۰) شباهت دارند که براساس مقایسه صورت گرفته به دوره‌ی صفوی تاریخ‌گذاری می‌شوند (جدول ۱۰).

جدول ۱۰- گاه‌نگاری سفال‌های آبی‌وسفید (نگارندگان: ۱۴۰۰)

شماره	محل مقایسه	منبع	گاه‌نگاری
۱	باغبمید، یزد، نرماشیر	(افضلی، ۱۳۹۸: ۴۶۲؛ میرخلیلی، ۱۳۹۰: شکل ۳۰ و امیرحاجلو و سقایی، ۱۳۹۷: ۲۱۶)	سده ۱۰-۱۲ ه.ق
۲	همدان، جنوب ایران	(زارعی و شعبانی، ۱۳۹۸: ۱۲۰ و Priestman, 2013: 613-614, 701)	سده ۱۰-۱۲ ه.ق
۳	باغبمید، غُبیرا، یزد	(افضلی، ۱۳۹۸: ۴۶۳؛ Bivar et al. 2000, 423 و میرخلیلی، ۱۳۹۰: شکل ۲۹)	سده ۱۰-۱۲ ه.ق
۴	برخوار اصفهان، زینوآباد، یزد	(اسمعیلی‌جلودار و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۳۰؛ محمدی و شعبانی، ۱۳۹۵: ۱۴۵ و کاظم‌نژند، ۱۳۸۸: ۲۹۶)	سده ۱۰-۱۲ ه.ق
۵	جنوب ایران	(Priestman, 2013: 623-624, 702)	سده ۱۰-۱۲ ه.ق
۶	برخوار اصفهان	(اسمعیلی‌جلودار و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۳۱)	سده ۱۰-۱۲ ه.ق
۷	غُبیرا، همدان، یزد	(Bivar et al. 2000, 424؛ زارعی و شعبانی، ۱۳۹۸: ۱۲۰ و کاظم‌نژند، ۱۳۸۸: ۳۰۵)	سده ۱۰-۱۲ ه.ق

شکل ۱۷- سفال‌های گونه‌ی آبی‌وسفید (نگارندگان، ۱۴۰۱)

نتیجه‌گیری

دشت سیرجان در جنوب شرق ایران قرار دارد و به دلیل قرارگیری بر سر راه‌های ارتباطی- تجاری مهمی همچون مسیرهای غرب به شرق از دوران تاریخی به بعد نقش مهمی در توسعه و گسترش مبادلات فرهنگی و تجاری با مناطق دور و نزدیک داشته است. محوطه شاه‌فیروز یکی از محوطه‌های شاخص دشت سیرجان است که گونه‌های سفال متعلق به دوران ساسانی، سده‌های اولیه اسلامی و صفوی در مجموعه سفال‌های سطح آن شناسایی شد. سفال‌های این مجموعه به دو گونه اصلی سفال بی‌لعب و لعابدار تقسیم می‌شوند. سفال‌های بی‌لعب متعلق به دوره‌ی ساسانی و سده‌های اولیه اسلامی شامل گونه‌های معمولی و شیاردار است که برخی قطعات با روش‌های کنده، فشاری، افزوده و ترکیبی (نقش‌کنده و افزوده) تزیین شده‌اند و شباهت زیادی به سفال‌های دشت سیرجان (شهر قدیم سیرجان و تپه تل‌قلعه اسطور)، دشت نرماشیر و شهر کهن جیرفت دارند. گونه-ی لعابدار به دو گونه تک‌رنگ (ساده و منقوش) تقسیم می‌شود که گونه‌های نقش‌کنده زیر لعاب، نقش‌افزوده، تک‌رنگ سبز، آبی و فیروزه‌ای، گلابه‌ای، اسگرافیاتو، لعاب‌پاشیده و آبی و سفید زیرمجموعه آن‌ها هستند. براساس مقایسه‌های صورت گرفته گونه‌های لعابدار تک‌رنگ، گلابه‌ای، لعاب‌پاشیده و اسگرافیاتو به سده‌های ۳ تا ۶ ه.ق. قابل تاریخ‌گذاری است. براساس مقایسه‌های صورت گرفته سفال‌های آبی‌وسفید به سده‌های ۱۰ تا ۱۲ ه.ق تاریخ‌گذاری می‌شوند. با توجه به آن که شواهدی از تولید محلی سفال در دست نیست، احتمالاً بسیاری از گونه‌های سفالی از مراکز تولیدی پیرامونی همچون شهر قدیم سیرجان به این محل وارد شده‌اند و گونه آبی‌وسفید از مناطق دیگر به این محوطه راه یافته است. نتایج حاصل از مقایسه گونه‌های سفالی مورد مطالعه در محوطه شاه‌فیروز نشان دهنده شباهت این گونه‌ها با نمونه سفال‌های به‌دست آمده از محوطه‌های پیرامونی

همچون شهر قدیم سیرجان، تل قلعه اسطور و محوطه‌های دورتر همچون شهر کهن جیرفت، نرماشیر، استخر، بیشابور، فیروزآباد، عسکر مکر، نیک شهر، سیستان، نیشابور، یزد، ملیان، حاجی‌آباد، سیرم‌شاه، میاناب، دشت سنقر، قلعه یزدگرد، سامرا، تورنگ‌تپه، گوریه، دشت فاریاب، بردسیر، تپه یحیی، نه‌بندان، عمان، جنوب ایران، کوش، تخت سلیمان، قلعه ایرج، مرو، دشت دامغان، ممسنی، ماهورسیاه، قصرابونصر و غیره است و علاوه بر این هم‌گونی سفال‌های محوطه شاه‌فیروز با دیگر نمونه سفال‌های به دست آمده از منطقه کرمان و دیگر مناطق بیانگر تعاملات فرامنطقه‌ای محوطه‌های دشت سیرجان با حوزه‌های فرهنگی غرب، جنوب غرب، شمال شرق ایران و حاشیه خلیج فارس است.

پی‌نوشت

۱- یافته‌های این پژوهش بخشی از فعالیت‌های میدانی طرح بررسی باستان‌شناسی دشت سیرجان است که در سال ۱۳۹۷ با شماره مجوز ۹۶۲۱۴۱/۰۰/۴۶۸۹ به تاریخ ۱۳۹۶/۱۲/۲۶ پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری به اجرا در آمده است.

سپاسگزاری

نگارندگان بر خود لازم می‌دانند که مراتب سپاس و قدردانی خود را از زحمات و حمایت‌های بی‌دریغ مسئولان شرکت معدنی و صنعتی گل‌گهر سیرجان، بخصوص مدیریت و معاونت پشتیبانی وقت جناب آقای دکتر محمد حاتمی در پیش بردن طرح باستان‌شناسی بررسی سیرجان (تأمین مالی و اسکان اعضاء هیئت) داشته باشند، زیرا بدون کمک و همراهی مسئولان محترم شرکت گل‌گهر این پژوهش به سرانجام نمی‌رسید، امید آن‌که بیش از پیش موفق و مؤید باشند. این پژوهش با مجوز پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری به اجرا در آمده است که نگارندگان از روسای سابق پژوهشکده باستان‌شناسی خانم دکتر حمیده چوبک و آقای دکتر شیرازی و همکاران محترمشان برای صدور مجوز کمال تشکر و قدردانی را دارند.

کتاب‌نامه

- ۱- ابن‌خردادبه، عبیدالله بن عبدالله ۱۳۷۱، مسالک و ممالک، ترجمه‌ی سعید خاگرد، تهران: انتشارات میراث ملل.
- ۲- ابن‌حوقل، محمد بن حوقل ۱۳۶۶، سفرنامه، ترجمه‌ی جعفر شعار، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- ۳- احتشامی، نیلوفر ۱۳۹۶، بررسی الگوهای استقرار و تدفینی دشت فاریاب کرمان در دوره‌های اشکانی و ساسانی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد باستان‌شناسی دانشگاه تهران (منتشر نشده).
- ۴- اصطخری، ابواسحاق ابراهیم ۱۳۷۳، ممالک و مسالک، ترجمه‌ی محمد بن اسعد بن عبدالله تستری، تهران: انتشارات افشار یزدی.
- ۵- اسمعیلی جلودار، محمداسماعیل، محمد مرتضایی، زهرا ملک‌پور شهرکی، ۱۳۹۹، «گونه‌شناسی، طبقه‌بندی و گاه‌نگاری پیشنهادی سفال‌های آبی‌وسفید منطقه برخوار (شمال شهر اصفهان)». دو فصلنامه مطالعات باستان‌شناسی دوران اسلامی، دانشگاه هنر و معماری مازندران، دوره‌ی اول، شماره‌ی ۱، بهار و تابستان، صص: ۱۱۸-۱۳۳.
- ۶- اسمعیلی جلودار، محمداسماعیل، ۱۳۹۵، پژوهش‌های باستان‌شناختی خلیج فارس- بندر باستانی سیراف، تهران: پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری، چاپ اول.
- ۷- افشار، ایرج، ۱۳۴۵، «بیست شهر و هزار فرسنگ»، یغما، شماره ۲۲۰، صص: ۴۳۴-۴۳۰.

- ۸- افضلی، زینب، ۱۳۹۸، «سیر تحولات فضایی شهر سیرجان در دوران اسلامی»، رساله دکترای باستان‌شناسی، دانشگاه تهران (منتشر نشده).
- ۹- افضلی، زینب، مژگان خانمرادی، حسن کریمیان، (زیر چاپ)، «تل قلعه اسطور، استقرارگاهی مهم از دوران ساسانی و اسلامی در دشت سیرجان»، در مجموعه مقالات همایش باستان‌شناسان جوان، به کوشش محمد اسماعیل اسمعیلی-جلودار.
- ۱۰- امیرحاجلو، سعید، سارا سقایی، ۱۳۹۷، «گسترش و تنوع گونه‌های سفال دوران اسلامی در سکونت‌های دشت نرماشیر»، فصلنامه علمی- پژوهشی پژوهش‌های باستان‌شناسی ایران، گروه باستان‌شناسی دانشکده هنر و معماری دانشگاه بوعلی‌سینا، دوره هشتم، شماره ۱۹، اسفند، صص: ۲۰۷-۲۲۶.
- ۱۱- امیری، مصیب، ۱۳۹۱، «بررسی و مطالعه‌ی سفال دوران ساسانی و قرون اولیه‌ی اسلامی (مطالعه‌ی محوطه‌های تاریخی استخر شهر گور، بیشاپور، سرمشهد و دارابگرد)»، رساله دکترای باستان‌شناسی، دانشگاه تربیت مدرس (منتشر نشده).
- ۱۲- باغ‌شیخی، میلاد، محمداسماعیل اسمعیلی‌جلودار، علیرضا خسروزاده، علمدار حاجی‌محمدعلیان، ۱۳۹۸، «درآمدی بر شناخت‌شناسی سفال‌های ساسانی و اسلامی محوطه‌ی شیرکوه نایین، فلات مرکزی ایران»، فصلنامه‌ی علمی-پژوهشی مطالعات باستان‌شناسی پارسه، پژوهشکده میراث فرهنگی کشور، دوره‌ی سوم، شماره‌ی ۱۰، زمستان، صص: ۸۷-۱۰۷.
- ۱۳- باغ‌شیخی، میلاد، ۱۴۰۰، «مطالعه تحلیلی سفال‌های ساسانی و صدر اسلامی غرب ایران (مطالعه موردی: گونه-شناسی، طبقه‌بندی، گاه‌نگاری مقایسه‌ای و مطالعات میان‌رشته‌ای سفال‌های محوطه‌های گوریه و جهانگیر ایوان در استان ایلام»، پایان‌نامه دکترای باستان‌شناسی، دانشگاه تهران (منتشر نشده).
- ۱۴- بلاذری، احمد بن یحیی ۱۳۱۹، فتوح البلدان، شرکت طبع کتب العربیه، مصر: طبع بمطبعه الموسوعات بشارع باب الخلق.
- ۱۵- پارسه، شهرام، مجید ساریخانی، محمود حیدریان، ۱۳۹۷، «توصیف، طبقه‌بندی و گونه‌شناسی سفال‌های ساسانی شهرستان سنقر و کلیایی»، در مجموعه مقالات همایش بین‌المللی باستان‌شناسان جوان، جلد ۲، به کوشش محمدحسین عزیزی خرائقی، مرتضی خانی‌پور و رضا ناصری، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، صص ۱۳۰-۱۹۰.
- ۱۶- پیرانی، بیان، ۱۳۹۴، «کاوش باستان‌شناسی در محوطه گندمزار ۲ با تمرکز بر ویژگی‌های معماری بنای مکشوفه ساسانی»، در مجموعه مقالات پژوهش‌های باستان‌شناسی حوضه آبرگیر سد سیمره به کوشش لیلی نیاکان، تهران: پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری، صص: ۲۱۱-۲۱۸.
- ۱۷- حبیبی، حسین، یدالله حیدری باباکمال، ۱۳۹۳، «سفال ساسانی غرب چهارمحال و بختیاری، براساس نمونه‌های به‌دست آمده از بررسی‌های باستان‌شناختی شهرستان فارس»، دو فصلنامه علمی-پژوهشی پیام باستان‌شناس، گروه باستان‌شناسی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه آزاد ابهر، دوره‌ی یازدهم، شماره‌ی ۲۲، پاییز و زمستان، صص: ۷۹-۱۰۱.
- ۱۸- چوبک، حمیده، ۱۳۹۱، «سفالینه‌های دوران اسلامی شهر کهن جیرفت»، دو فصلنامه‌ی علمی-پژوهشی مطالعات باستان‌شناسی، گروه باستان‌شناسی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران، دوره‌ی چهارم، شماره‌ی ۱، بهار و تابستان، صص: ۸۳-۱۱۲.
- ۱۹- حاتمی، ابوالقاسم، ۱۳۷۳، گزارش بررسی و گمانه‌زنی و تعیین حریم سیرجان قدیم، میراث فرهنگی و گردشگری استان کرمان، منتشر نشده.
- ۲۰- حاتمی، ابوالقاسم، ۱۳۸۰، سیرجان قدیم مرکز صنعت و هنر اسلامی، کرمان: کرمان‌شناسی، چاپ اول.
- ۲۱- خانمرادی، امیر، ۱۳۹۹، «گونه‌شناسی سفال‌های دوره ساسانی شهرستان دهلران (مطالعه: مناطق زرین آباد و میمه)»، مطالعات ایلام‌شناسی، سال چهارم، شماره ۱۶، پاییز، صص: ۹۷-۱۳۷.

- ۲۲- خسروزاده، علیرضا، ۱۳۹۳، بررسی تحولی زیستگاه‌های انسانی دشت فارس از دوران پیش از تاریخ تا دوران اسلامی، شهرکرد: دانشگاه شهرکرد، چاپ اول.
- ۲۳- خسروزاده، علیرضا، ابوالفضل عالی، ۱۳۸۳، «توصیف، طبقه‌بندی و گونه‌شناختی سفال‌های دوران اشکانی و ساسانی منطقه‌ی ماه‌نشان (زنجان)» در مجموعه‌ی مقالات باستان‌شناسی شمال غرب ایران، به کوشش مسعود آذرنوش، تهران: سازمان میراث فرهنگی و گردشگری، صص: ۴۵-۷۰.
- ۲۴- خسروزاده، علیرضا، ابوالفضل عالی، ۱۳۸۴، «گزارش توصیفی فصل دوم بررسی و شناسایی شهرستان بردسیر»، گزارش‌های باستان‌شناسی ۴، صص: ۱۵۹-۱۷۶.
- ۲۵- خسروزاده، علیرضا، ابوالفضل عالی، ۱۳۸۵، «سفال‌های دوره ساسانی تا اوایل اسلام» در بررسی باستان‌شناسی میاناب شوشتر، به کوشش عباس مقدم، تهران: سازمان میراث فرهنگی و گردشگری، چاپ اول، صص: ۲۹۷-۲۴۹.
- ۲۶- زارعی، محمدابراهیم، محمد شعبانی، ۱۳۹۸، «بررسی و تحلیل گونه‌شناسی سفالینه‌های آغاز دوران اسلامی تا پایان دوره‌ی صفوی منطقه همدان»، فصلنامه‌ی مطالعات باستان‌شناسی پارسه، دوره‌ی سوم، شماره‌ی ۸، تابستان، صص: ۱۰۹-۱۲۶.
- ۲۷- زور، مریم، ۱۳۹۱، مطالعه نمونه‌های سفالین جمع‌آوری شده از سطح محوطه‌های دوران اسلامی در شهرستان‌های نیک‌شهر و چابهار، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه سیستان و بلوچستان (منتشر نشده).
- ۲۸- عامری، سعید، نادر علیدادی سلیمانی، ۱۳۷۸، سند ثبت ملی بنای شاه‌فیروز سیرجان، میراث فرهنگی استان کرمان: منتشر نشده.
- ۲۹- عطایی، مرتضی، ۱۳۹۵، بررسی روشمند باستان‌شناختی شهر تاریخی عسکر مُکرم- خوزستان، رساله دکتری باستان‌شناسی، دانشگاه تربیت مدرس (منتشر نشده).
- ۳۰- فرهادی، مرتضی، ۱۳۷۶، «معرفی نقوش صخره‌ای نویافته در سیرجان و شهر بابک کرمان»، میراث فرهنگی، شماره‌ی ۱۷، بهار و تابستان، صص: ۱۲-۱۹.
- ۳۱- کامبخش‌فرد، سیف‌الله، ۱۳۸۴، کاوش‌ها و پژوهش‌های باستان‌شناسی و احیا معماری معبد آناهیتا کنگاور و طاق گرا، جلد دوم (گنجینه‌های یافت شده از کاوش‌ها)، تهران: سازمان میراث فرهنگی و گردشگری، چاپ اول.
- ۳۲- کمال‌هاشمی، رضا، ۱۳۹۰، مطالعه سفال‌های دوران اسلامی شهر بلقیس، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه سیستان و بلوچستان، (منتشر نشده).
- ۳۳- لباف‌خانیکی، میثم، ۱۳۸۷، «سفال‌های ساسانی شمال شرق ایران (طبقه‌بندی، مقایسه و تحلیل براساس ویژگی‌های شکلی)»، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران، دوره‌ی ۵۹، شماره ۴-۱۸۶، تابستان، صص: ۷۷-۱۴۳.
- ۳۴- لباف‌خانیکی، میثم، محمد فرجامی، احمد حیدری، ۱۴۰۰، «سبک‌های بومی و منطقه‌ای در سفال‌های اشکانی- ساسانی شرق ایران با تکیه بر نویافته‌های سفالین شهرستان نهبندان (استان خراسان جنوبی)»، فصلنامه‌ی علمی- پژوهشی مطالعات باستان‌شناسی، گروه باستان‌شناسی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران، دوره‌ی سیزدهم، شماره ۳: آذر، صص: ۲۹۰-۳۱۴.
- ۳۵- محمدی، مریم، محمد شعبانی، ۱۳۹۵، «معرفی و تحلیلی سفال‌های دوران اسلامی محوطه زینوآباد بهار همدان»، فصلنامه‌ی علمی- پژوهشی پژوهش‌های باستان‌شناسی ایران، گروه باستان‌شناسی دانشکده هنر و معماری دانشگاه بوعلی سینا، دوره‌ی ششم، شماره‌ی ۱۱، آبان، صص: ۱۳۵-۱۵۰.
- ۳۶- محمدی‌فر، یعقوب، الناز طهماسبی، ۱۳۹۳، «طبقه‌بندی سفال ساسانی دره سیمره، مطالعه موردی: قلعه‌ی سیرم- شاه»، فصلنامه‌ی علمی- پژوهشی پژوهش‌های باستان‌شناسی ایران، گروه باستان‌شناسی دانشکده هنر و معماری دانشگاه بوعلی سینا، دوره‌ی ۴، شماره‌ی ۷، مهر، صص: ۱۵۲-۱۳۳.

- ۳۷- مرادی، حسن، حسن کریمیان، ۱۳۹۹، «طبقه‌بندی و گونه‌شناسی سفال‌های دوران اسلامی دشت نیریز»، فصلنامه‌ی علمی-پژوهشی *مطالعات باستان‌شناسی*، گروه باستان‌شناسی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران، دوره-دوازدهم، شماره‌ی ۳، پاییز، صص: ۲۷۱-۲۹۱.
- ۳۸- مقدسی، ابوعبدالله بن بشاری ۱۳۸۵، احسن التقاسیم فی معرفه الاقالیم، ترجمه‌ی علینقی منزوی، تهران: انتشارات کومش.
- ۳۹- مهرآفرین، رضا، سیدرسول موسوی‌حاجی، محمدصادق روستایی، جواد علائی مقدم، ۱۳۹۲، «مطالعه‌ی سفال شیاردار اشکانی»، مجموعه مقالات همایش ملی باستان‌شناسی ایران، بیرجند، دانشکده هنر دانشگاه بیرجند.
- ۴۰- موسوی‌حاجی، سیدرسول، مرتضی عطایی، ۱۳۸۹، مطالعه مجموعه‌ای از نمونه‌های سفالین سیستان، زاهدان: سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان سیستان و بلوچستان.
- ۴۱- موسوی، سیدمهدی، محمود حیدریان، حسن باصفا، ۱۳۹۱، «سفال‌های اشکانی و ساسانی شهرستان سنقر»، مجموعه مقالات همایش بین‌المللی باستان‌شناسی ایران: حوزه غرب، گزارش‌های باستان‌شناسی ۸، صص: ۱۵۳-۱۶۶.
- ۴۲- موسوی‌نیا، سیدمهدی، محمدرضا نعمتی، ۱۳۹۵، «بررسی باستان‌شناسی قلعه ایرج ورامین؛ تاریخ‌گذاری و کاربری»، فصلنامه‌ی علمی-پژوهشی *مطالعات باستان‌شناسی*، گروه باستان‌شناسی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران، دوره‌ی دوم، شماره‌ی ۱۴، اسفند، صص: ۲۰۸-۱۸۹.
- ۴۳- نعمتی، محمدرضا، ۱۳۹۰، بررسی منطقه دماوند در دوره اشکانی و ساسانی مطالعه موردی: محوطه تاریخی ولیران، پایان‌نامه دکترای باستان‌شناسی دانشگاه تربیت مدرس (منتشر نشده).
- ۴۴- وثوقی رهبری، علی‌اکبر، ۱۳۷۲، تاریخ سیرجان، کرمان: مرکز کرمان‌شناسی، چاپ اول.
- ۴۵- ورجاوند، پرویز ۱۳۵۱، «قلعه سنگ سیرجان و آتش‌دان سنگی آن»، فصلنامه‌ی علمی-پژوهشی بررسی‌های تاریخی، دوره‌ی هفتم، شماره‌ی ۳، صص: ۱۰۳-۱۳۲.
- ۴۶- هرینگ، ارنی ۱۳۷۶، سفال ایران در دوره اشکانی، ترجمه‌ی حمیده چوبک، تهران: انتشارات سازمان میراث فرهنگی کشور، چاپ اول.
- ۴۷- هژبری، علی، ۱۳۸۰، مطالعه تطور فرهنگی دوره ساسانی براساس سفال (محوطه باستانی ماهورسیاه)، پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد باستان‌شناسی دانشگاه تهران (منتشر نشده).
- 48- Alden, R, 1978, "Excavations at Tal- Malyan: Part I, A Sasanian Kiln", *Iran*, Vol. 16: 79-86.
- 49- Azarnoush, M, 1994, *the Sasanian Manor House at Hājīābād, Iran* (Vol. 3). Le lettere.
- 50- Bivar, A. D. H, Fehervari, G, Baker, P. L, Errington, N, Shokoohy, M, Errington, E, and Tyler-Smith, S, 2000, *Excavations at Ghubayrā, Iran*. School of Oriental & African Studies.
- 51- Bivar, H and Fehervari, G, 1975, "Ghubayra", *Iran*, XIII: 180-181.
- 52- Keall, E, J, & Keall, M. J. 1981, the Qal'eh-i Yazdigird Pottery: A Statistical Approach. *Iran*, 19(1): 33-80
- 53- Kennet, D, 2002, "Sasanian Pottery in Southern Iran and Eastern Arabia", *Iran*, Vol. XL: 153 – 162.
- 54- Khosrowzadeh, A, 2010, Preliminary Result of the 1st Season of Archaeological Survey of Farsan, Bakhtiari Region, Iran, Proceeding of the 5th International Congress of Archaeology of the Ancient Near East, Vol.2: 317-337.
- 55- Kleiss, W. 1987, "Cal Tarkhan Südöstlich von Rey", *AMI* 20: 309-318.
- 56- Kennet, D, 2004, *Sasanian and Islamic pottery from Ras al- Khaimeh, chronology and analysis of trade in the western Indian Ocean*. Oxford, BAR Int. Ser.
- 57- Lecomte, O, 1987, La Ceramique Sassanide. In: J. Deshayes, R. Boucharlat and O. Lecomte, (Eds.). *Fouilles de Tureng Tepe*, Paris, Editions Recherche sur les Civilizations: 93-113.
- 58- Pfalzner, P and Alidadi Soleimani, N. 2015. "The ICAR- University of Tübingen South-of-Jiroft Archaeological Survey (SOJAS). Results of the first season 2015", *Archäologische Mitteilungen aus Iran und Turan*, Band 47, Berlin: REIMER.
- 59- Morgan, P and Leatherby, 1987, "Excavated Ceramics from Sirjan", *Syria and Iran, Tree Studies in Medieval Ceramics*, Edited by James Allan and Caroline Roberts, Oxford Studies in Islamic Art IV, University of Oxford, 23-172.

- 60- Potts, D, T, and K, Roustaei, 2006, The Mammasani Archaeological Project Stage One, A report on the first Two Seasons of the ICAR- University of Sydney Expedition to the Mamasani District, Fars Province, Iran, Tehran: ACAR.
- 61- Priestman, S, 2005, Settlement and Ceramics in the Southern Iran: An Analysis of the Sasanian and Islamic Periods in the Williamson Collection. Unpublished M.A. Thesis: University of Durham.
- 62- Priestman, S, 2013, A Quantitative Archaeological Analysis of Ceramic Exchange in the Persian Gulf and Western Indian Ocean, AD c.400 – 1275, Unpublished PhD Thesis, Centre for Maritime Archaeology, University of Southampton.
- 63- Puschnigg, G, 2006, Ceramic of the Merv Oasis: Recycling the City. Publications of the Institute of Archaeology, University College London. Ancient Merv Project Walnut Creek, CA: Left Coast Press .
- 64- Ricciardi, R. , 1970. "Sasanian Pottery from Tell Mahuz (North-West Mesopotamia)", *Mesopotamia*, Vol. V-VI.
- 65- Schnyder, R, 1975, "Keramik- und Glasfunde von Takht-i Suleiman 1959-1968," *Archäologischer Anz.* 90: 180-96.
- 66- Whitehouse, D, 1968. "Excavations at siraf: first Interim Report", Iran, Vol. 6: 1-22.
- 67- Whitehouse, D, 1979. "Islamic glazed pottery in Iraq and the Persian Gulf: the ninth and tenth centuries", *Annali, Istituto Orientale di Napoli*, Vol.39: 45-61.
- 68- Wilkinson, C. K, 1973. Nishapur Pottery of the Early Islamic Period, the Metropolitan museum of art, New York.
- 69- Whitcomb, D. 1985. Before the Roses and the Nightingales. Excavations at Qasr-i Abu Nasr, Old Shiraz. Metropolitan Museum of Art: New York.

